

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh520>

ALAIN BADIOU’NUN İNSAN HAKLARI ELEŞTİRİSİ*

Nurten KİRİŞ YILMAZ**

Özet

İnsan hakları kavramı, her dönemde kendine yer bulmuş ve çoğu zaman devletlerin hukuk sistemleri tarafından korunan haklar olmuştur. Magna Carta ile sözleşmeler şeklinde koruma altına alınmaya başlanan haklar, günümüzde pek çok sözleşme ve bildiri ile korunmaya devam etmektedir. Ancak günümüz hukuk sistemlerinin de aracılığıyla korunan bu haklara rağmen yaşanan insan hakları ihlalleri mevcut yaklaşımdaki problemleri ortaya konulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu anlamda çağdaş Fransız filozof Alain Badiou bu ihlaller karşısında yeni bir insan hakları yaklaşımı geliştirmiştir. Onun insan hakları ile ilgili düşüncelerine baktığımızda fikirlerinin tarihsel süreç içerisinde varolagelen “insan hakları” kavramının bünyesinde yeni görünüme bir tepki olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Mevcut ihlaller neticesinde ortaya çıkan bu eleştirel bakış, yeni bir insan, hak ve insan hakları kavramı geliştirmek gerektiğini iddia etmektedir. Biz bu nedenle bu çalışmada Badiou’nun temel argümanlarını ele alarak, insan hakları üzerine katkılarını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *İnsan Hakları, İnsan, Etik, İyi, Kötü.*

Human Rights Critics of Alain Badiou

Abstract

The concept of human rights has found a place in every period, and often protected by the legal law systems of the states. The rights are protected in the form of contracts, began with Magna Carta, nowadays many agreements and declarations are made in order to continue to protect these rights. However, despite these rights protected through today's legal system, it became mandatory to discuss the problematic

* Bu Makale (Kiriş Yılmaz, Nurten. (2014). Alain Badiou ve Etik, (Danışman Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN) Basılmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.) isimli doktora tezinden üretilerek hazırlanmıştır.

** Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü.

areas because of the existing human rights violations. In this sense, French philosopher Alain Badiou in the face of these violations has developed a new approach to human rights. When we look at his thoughts on human rights, his ideas are reaction against the concept of new “human rights” which occurred in an historical process. This critical perspective arising as a result of the violations claims that new concepts of human, rights and human rights are needed to be developed. Therefore, in this study, we will try to reveal the contributions of Badiou to the human rights by discussing his main arguments.

Keywords: *Human Rights, Human, Ethics, Good, Bad.*

Giriş

İnsan hakları söylemi genel olarak haklar söyleminin içinde yer alan bir alt alandır. Bu alan siyasetçilerin, filozofların, devlet adamlarının konu alanı olduğu gibi, kültürlerin, devletlerin, toplumların üzerine inşa edildiği yasal yaptırımların da alanıdır. Bu söylem içinde insanın, hakların ve normların, diğer canlı türlerinin haklarının ne olduğunu barındırarak ya da ayırıştırarak yola çıkar. Bu anlamda günümüze kadar pek çok deneme ve bu denemeler üzerindeki revizyonlar mevcuttur. Sözleşmeler ile sabit hale getirilen insan haklarının 1200’lü yıllardan beri oluşturulduğu tarihi kaynaklarca bilinmektedir. Bu haklar üzerine pek çok şey söylemek mümkündür ancak en genel ve kabul edilebilir söylem; onun tüm insanlara ait olduğu söylemidir. Örneğin Lévinas’a göre, Rönesans’tan bu yana insan haklarının iddiası “herhangi bir otorite veya geleneğin herhangi bir öncel güvencesinden ayrı olarak ve bu hakları üstlenme ve onlara layık olma ediminden bağımsız olarak her insana ait olmaları” şeklindedir. (Lévinas, 2004: 126) Badiou insan haklarının tüm insanları içine alan bu yapısının problemliliğini düşünür. Ona göre bu söylem, genel bir insan öznesini ortaya koyar ve bu öznenin başına gelebilecek her türlü kötülük “bilinbilir” kabulü üzerinden işler. (Badiou, 2006: 25) Bu kötülük, her özne tarafından bilinebilecek ve her özneyi kapsayacak evrensel bir kötülüktür. Buradan hareketle bu çalışmada ele alınması planlanan konu özne ve evrensel kötü söylemlerinin inşa ettiği insan hakları kavramına yeniden bir bakıştır.

İnsan hakları kavramı ortaya atıldığı ilk günden itibaren adeta militanca destekleyen ve çok kesin bir şekilde karşı çıkan aktivistler arasındaki çatışmayla tarihini oluşturmuştur. En başından beri onun belirleyiciliğini reddedenler ve kabul edenler ayırımına tabi olmuştur. Bu anlamda Clapham, “bazılarına göre insan haklarını talep etmek her türden haksızlık karşısında içten ve ahlaksal açıdan da haklı bir çaba; bazılarına göre de insan hakları kuşkuyla hatta

düşmanlıkla yaklaşılması gereken bir slogan durumundadır” (Clapham, 2010: 11) der. Yani insan haklarını savunan gruplar ona yeri doldurulamazlık payesi atfederken, diğer kesim tarafından ‘kuru gürültü’, ‘aptalca yasa’ ya da ‘içi boş yasalar’ olarak ele alınmıştır. (Clapham, 2010: 15)

Badiou, günümüz insan haklarının insanı ölümlü bir iki ayaklıya indirgediğini ve bu indirgemenin insanı aciz bir varlık statüsüne düşürdüğünü ifade ederek insan hakları kavramının tekrar ele alınıp incelenmesi gerektiğini söyler. Ona göre, insanın yalnızca ölümlü bir varlık olması temeline dayanan insan hakları kavramı eksik bir zeminden hareket etmektedir Badiou günümüzde insan haklarının hakları savunmadan öteye geçerek haklar gücünü elinde tutan bir despotizm oluşturduğunu iddia etmektedir. Bu anlamda insan hakları, insanı maruz kalabileceği kötülüklerden koruma hakkı olmak yerine insanı temelde edilgin, kırılabilir ve ölümlü bir varlık olma statüsüne yerleştirir. Oysa bu hakların çıkış amacı insanın muzdaripliğinin giderilmesi iddiası üzerinde temellendirilir. Ancak Badiou'ya göre bu haliyle insan hakları insanı muzdarip duruma düşüren haklar haline gelmektedir. Hâlbuki insan haklarının ölüme mahkum edilmiş bir hayvanın acı çekmeden ölmesini ya da öldürülmesini engellemeye çaba gösteren haklar olduğu iddiasının temellerine ve alternatif çözüm yolu önerilerine yer verilmelidir. Tüm bu nedenleri dikkate aldığımızda insan hakları kavramı yeniden ele alınmalı, incelenmeli, yeni zeminler üzerine inşa edilmelidir.

İnsan Hakları Üzerine Belirlemeler

İnsan hakları konusu günümüzde artık etik alana dahil edilebilecek bir alandır. Tarihteki ilk örneklerinden (1215, Magna Carta) günümüze gelene değin pek çok şekilde değişikliğe uğrayan insan hakları kavramı günümüzde evrensel beyannameler ile korunmaktadır. 1791 Fransız İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirgesi, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1950-52 Avrupa İnsan Hakları, 1966 BM Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi bunlardan oldukça etkili olan ve olmaya devam eden bazılarıdır. Bu haklar en temelde her insan tekinin sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu haklardır. İnsan haklarının bu söylemi oldukça önemlidir, bu söylemin korunması gerekmektedir. Ancak günümüz etik anlayışları tarafından bu söylem bir adım ileriye taşınarak evrensel özne ve evrensel insan hakları kabulüne dayandırılmıştır.

İnsan haklarının evrensellik iddiası günümüzde ona verilen değeri yüceltse de pek çok filozof tarafından da eleştiri konusu olmuştur. Bu

filozoflardan biri de Badiou'dur. Badiou pek çok ülkede yapılan çevirileriyle olay yaratan “Etik (*en. Ethics, fr. L 'Ethique*)” kitabını bastığında adeta infial yaratmıştır. Badiou'ya göre, evrensel olarak tanınan insan hakları evrensel insan idesini zorunlu tutar. Bu insan idesinin yaşama hakkı, kötü muamele görmeme hakkı, yeme içme hakkı, çalışma hakkı gibi haklarının evrensel bir kabulü vardır ve bu kabul en temelde insan doğasından kaynaklanmaktadır. Ancak Badiou insanın haklarının doğasından kaynaklandığı fikrine şiddetle karşı çıkar. Ona göre,

Felsefe ne zaman insan doğasının arkasına sığınır, -tıpkı tarihin seyirinde ortaya çıktığı gibi- kendi kendisini küçülterek doğrudan bertaraf etmiş olur. Kendisini bertaraf eder çünkü bu durumda insan doğasının kurulu modeline bekleme etmekten onun propagandasını yaparak onu katılaştırmakta başka bir işi kalmamış olur. (Badiou, 2009: 84)

İnsan doğasına dayandırılan bu haklar kanıtı gerek duymayan, açık haklar olarak ele alınır. (Badiou, 2006: 21) Bu hakların sürdürülebilirliği bu nedenle geniş bir mutabakat ve ortak bir kabul ile yapılır. Badiou'ya göre böylesi geniş bir mutabakat sonucu ortaya konan bu haklar, kanıtı gerek duymayan, apaçık haklar olacaktır ve eleştiriye tabi tutulmaksızın olduğu gibi kabul edilecektir. Bu durum beraberinde bir zorlamayı taşımaktadır. Bu zorlamayı sağlayan mekanizma ise etikdir. (Badiou, 2006: 21)

Öte yandan insan hakları tartışması, iyi ile kötü arasındaki çekişmeye sahne olmaktadır. İyi ile kötü etiğin kavramıdır. Bu nedenle insan hakları bir etik mesele olarak ele alınır. İnsan haklarının en temel varsayımı kötü olana karşı savaş açmak ve tüm insanları kötüden korumaktır. Badiou bu düşünce nedeniyle iyi kötü tanımına çok önem verir. Ona göre günümüz insan haklarının ele aldığı “iyi, önsel olarak saptanabilen bir kötüye karşı kendiliğinden müdahil olan şeydir. Hukuk, her şeyden önce kötüye karşı hukuktur.” (Badiou, 2006: 24)

Bu nedenle günümüzde etik ve insan hakları meseleleri iç içe geçmiş durumdadır. Uygulamada ise etik meselelerin problemlili kısımlarından daha fazla problemlili bir insan hakları kavramı vardır. Richard Rorty'e göre; “insan haklarının ortaya çıkışı ahlaka hiçbir şey borçlu değildir, üzücü öykülere de her şeyini borçludur. Bu nedenle insan haklarıyla iyi ahlak temelini arkada bırakmalı ve eğitime odaklanmalıyız.” (Clapham, 2010: 28) Badiou düşüncesinde de benzer şekilde insan haklarını etik bir mesele olarak ele almak problemidir. Çünkü Badiou insan hakları kavramın tıpkı etik gibi içinin boşaltıldığını söyler. Kuçuradi'nin de söylediği gibi içi boşalan bir kavram çok

tehlikeli bir hal alır. (Kuçuradi, 2007: 1) İçleri boşaltılmış olabildiğince soyutlaşmış ve ayakları yere basamaz hale gelmiş olduğu için günümüzde etik ve insan hakları kavramları tehlikeli kavramlar haline gelmiştir. Badiou buna verdiği doktor örneği ile anlamamızı kolaylaştırmaya çalışır. Buna göre insan hakları savunucusu bir doktorun, çalıştığı bir kurumda sosyal güvencesi olmayan ya da sağlık masraflarını ödeyemeyecek bir hastaya bakmayı kolaylıkla reddedeğinden bahseden Badiou, bunun insan hakları kavramının içi boşalmış bir kavram olduğuna en iyi örnek olduğunu ifade eder. (Badiou, 2006: 30)

Öte yandan Badiou, evrensel insan hakları söyleminin belli bir merkezden yürütüldüğünü bunun “Batılı” bir söylem olduğunu da ifade eder. Yine bu bağlamda Baudrillard’a göre, insan haklarının dünya çapında güncellik kazanması da günümüzde olmaktadır. Ona göre bugünlerde kullanılan tek ideoloji budur. İnsan hakları adeta “ideolojinin sıfır noktası, tüm tarihin indirimli satışlarıdır.” Baudrillard’a göre insan haklarının yükselişi “budalalığın önlenemeyen tırmanışıdır.” (Baudrillard, 1995: 85)

Aslında insan haklarına yapılan göndermeler hızlandıkça en büyük korku onun gereç haline getirileceği ve kudretli ülkelerin güçsüz ülkelere, toplumlara müdahale için bu durumu bahane olarak göreceklere korkusudur. Nitekim Badiou da, Batılı yaklaşımın bu şekilde olduğunu iddia etmektedir.

Badiou’ya göre insan hakları dağıtıcısı toplumlar diğer toplumlar üzerinde bir erk oluştururlar. Bu erk ile toplumlar dönüştürülür, değiştirilir ve ortaya çıkan şeyin medeniyetler olduğuna karar verilir. Zaten bir toplumun bulunduğu seviyede kalmasına müdahale etmek lütfu, bir tarafın güçlü olduğunun kabulüdür. Badiou açısından bir güç mücadelesi eşliğinde dağıtılan haklar eşitlik değil, etik bir hükümlerlik olarak değerlendirilmelidir. (Badiou, 2006: 29)

Badiou’ya göre insan hakları söyleminin tarafları hoşgörü dağıtıcısı bir üst bakışa sahip batılı toplum ve bu hoşgörüye ihtiyaç duyan, zavallı toplum olarak her zaman bellidir. Ona göre, insan hakları söyleminde hep güçlü ve zayıf olan iki taraf bulunmakta ve üstelik taraflar değişmemektedir. Badiou, “hayırsever lejyonlarımızın insancıl seferlerinde, müdahalelerinde, evrensel olduğu farzedilen öznenin ikiye bölünmüş olduğunu görmemek mümkün müdür? ve dünyanın sefaletine dayalı bu etiğin, kurban-insanın, iyi-insanın, beyaz-insanın ardına saklandığını görmeyen var mıdır?” (Badiou, 2006: 28) diye sorarak bu durumu gözler önüne sermeye çalışır.

Badiou'ya göre yine insan hakları “genel bir insan” kabulünde bulunur. Bu evrensel insanın başına gelebilecek her türlü kötülük tespit edilebilir türdedir. Bu anlamda kötülük evrensel olarak belirlenebilir. Bu kötü, iyinin kendisinden türer. (Badiou, 2006: 25)

Badiou bu düşüncüyü ele aldığı anda bu ilkenin apaçıklığının üzerinde durulması gerektiğini önerir. İnsan hakları aşikar, tartışılması gereksiz ve mantıklı olarak görülmeye başlandığı için çoğu kez bu hakların temelleri hiç sorgulanmaz. (Clapham, 2010: 33) Çünkü ona göre çekilen acı maruz kalınan kötülükler üstünden demeçler verildiğinde bunları ölçmenin bir kriteri olmaması nedeniyle ancak tecrübelerimizin ışığında hareket ederiz ve bu evrensel kötüyü hemen kabul ederiz. Ancak Badiou evrensel kötü öğretisinin temelinde bu kadar açık bir ilkenin olduğu kabulünü reddeder. Badiou apaçık gibi görünen “evrensel kötü vardır ve bu kötüye karşı mücadele edilmelidir” ilkesinin görüldüğü kadar açık olmadığını şöyle ifade eder:

Karşımızda küresel bir mutabakatı bir arada tutabilecek ve kendilerini güçlü bir biçimde dayatabilecek apaçık ilkelerden oluşan bir bütünlük varmış gibi görünebilir ama biz yine de durumun böyle olmadığına; bu “etik”in tutarsız olduğunda ve durumun –gayet açık-gerçekliğine, özgürleştirici siyasetin ortadan kayboluşunun ya da son derece kırılmaşmasının, etnik çatışmalarının çoğalmasının ve gem vurulmamış rekabetin evrenselliğinin damgasını vurduğunda ısrar etmeliyiz. (Badiou, 2006: 26)

Öte yandan Badiou'nun insan hakları üzerine yaptığı çalışmaların temel çıkış noktası insan hakları üzerine olan tanımların her birini ayrı ayrı değerlendirerek bu tanımlardaki ilkelerin temellerine bakmaktır. Bu anlamda ilk olarak insan hakları özgür istenç haklarıdır ve bu haklar yaşama hakkı, yaşamın gerektirdiği ihtiyaçları karşılama hakkı, geçim kazanmamıza izin veren çalışma hakkı, yaşamı çekilir kılan iyilik ve güzellik hakkı olarak anlaşılabilir. (Lévinas, 2004: 127) İnsan hakları ile ilgili olarak “insanın hayatının (cinayet ve idam dehşeti), bedeninin (işkence, zulüm ve açlık dehşeti), taciz edilmemesi ya da kötü muamele görmemesidir,” (Badiou, 2006: 25) tanımını ele alan Badiou'ya göre buradaki ana kabul kötüye karşı girişilen her savaşın iyiyi ortaya çıkaracağına ilişkin bir inançtır. Badiou, insan haklarının bu tanımlarda olduğu gibi ölüme karşı yaşamda kalma hakları olduğunu savunmayı çok ilkel bulur. Ona göre evrensel bir insan öznesinin bu denli çaresiz, kötülüğe açık, ıstırap çeken biz özne olarak tasarlanması evrensel kötülüğün ölüm ve işkence ile temellendirilmesi olaya yalnızca bir yönünden bakmaktan başka bir şey

değildir. Badiou'ya göre bu haklar bir ölümsüz üzerine olan haklar olmalıdır. Eğer bir ölümlüden hareketle haklar söylemi oluşturulursa bu örneğin öleceğini bilen bir kanser hastasının sözgelimi bıçaklanarak, boğularak, yanarak ölmesini engellemek yani kanser dışında bir şeyden ölmesini koruma altına almak demek olacaktır. Badiou bu eleştirisini ölümsüz insan fikri ile aşmaya çalışır. Ona göre ölümlü insan bizi ancak ölümün kıyısında dolaşıp duran bir zavallı için üzülmeye sevketmekten başka bir şey yapmaz. Bu nedenle etkin bir insan hakları söylemi için ölümsüz insan fikri ön koşul olmak zorundadır. Badiou, “bir ölümsüz insanın başına gelebilecek en kötü durumlar, o kendini hayatın karmakarışık ve zorbaca akışı içinde ayrı bir yere koyabildiği sürece, onun böyle olduğunu, yani ölümsüz olduğunu gösterir” (Badiou, 2006: 27-28)der. Aksi durumda “bütün insanların ölecek olması, geriye sadece tozun kalacak olması, insanı çaresiz ya da kurban bir varlık olarak görmemizi sağlamaktan başka bir fayda sağlamayacaktır.” (Badiou, 2006: 28)

Badiou'nun bir diğer eleştirisi ise, etiğin kötülüğü olumsuz ve önsel bir biçimde belirlemesi nedeniyle durumların tekilliğini budamasıdır. Buna izin verilmemelidir çünkü bu çerçeve insanı basit, ölümlü bir hayvanla eşitler. Badiou'ya göre bütün bunlar rahatsız edici bir muhafazakarlığın belirtisidir ve durumların tekilliğini düşünmemizi engeller. (Badiou, 2006: 31)

Özetle Badiou'ya göre günümüzde insan haklarının dört temel kabulü vardır. (Badiou, 2006: 25)

1- Genel bir insan öznesi ortaya konur. Bu öznenin en temel özelliği başına gelen her türlü kötülük evrensel olarak önceden saptanabilir, bilinebilir bir kötülüktür. Bu özne dual bir yapıya sahiptir. Bu yapıların biri ızdıraba bizzat maruz kalırken, diğeri bu ızdırıp üzerine düşünebilir, yargıda bulunabilir.

2- Siyaset etiğe tabi kılınmıştır.

3- Kötü, iyinin kendisinden türediği şeydir. Yani önsel olarak kötü vardır.

4- İnsan hakları, kötülük görmeme hakları demektir: insanın hayatının, bedeninin ya da kültürel kimliğinin taciz edilememesi ya da kötü muamele görmemesi haklarına işaret eder.

Badiou, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan temel insan haklarının herkesi bağladığı düşüncesinden ve bu hakların evrensel olduğu üzerine bir mutabakatın varlığından rahatsızlık duymaktadır. O günümüz insan hakları söylemiyle ilgili eleştirilerini sıralarken evrensellik iddiasını, etik

ideoloji ile desteklenen insan hakları kavramını, güçlü taraf güçsüz taraf ayrımını, ölümlü ve çaresiz insan fikrini eleştirmekle kalmaz adeta bunlarla savaşı. Badiou'nun buradaki savaşı insan hakları bildirgelerinde ve sözleşmelerinde bahsedilen tek tek haklara karşı değildir. Badiou'nun asıl savaşı genel bir mutabakatla oluşturulmuş bu hakların sorgulanmaya tabi tutulmaksızın temellendirilmesi ve apaçık bir ilke gibi gösterilmesinedir. Bu hakların temellendirmelerinin altında yatan ahlaki ve felsefi argümanlarının olmayışı ya da varsa bile problemlili oluşu üzerinde durulmamasıdır. Eğer bu hakların temelinde bir argüman mevcut değilse meşruluklarının nasıl denetleneceği hususunda hiçbir verinin olmamasıdır. İşte Badiou'nun tek meşru iddiası evrensellik olan insan hakları söyleminin ve onun kötü üzerine oluşturulmuş mutabakatının hangi ahlaki ve felsefi temele dayandığına ilişkin bir açıklama bulamaması onu günümüz insan hakları söylemi hakkında temkinli olmaya itmiştir. Badiou bu anlamda 3 temel tez sıralamıştır (Badiou, 2006: 31-32):

1. Tez: İnsan olumlayıcı düşüncesiyle, ulaşmaya muktedir olduğu tekil hakikatlerle, onu hayvanların en dirençlisi ve en paradoksalı kılan Ölümsüz'le tarif edilmelidir.

2. Tez: Kötüyü tanımlarken İyi'ye ulaşma yönündeki pozitif yeteneğimizden ve dolayısıyla imkanlar karşısındaki sınır tanımayan tavrımızdan, varlığın muhafazası da dahil olmak üzere muhafazakarlığı reddedişimizden yola çıkmalıyız-tersi doğru değildir.

3. Tez: Bütün insanlığın kökü, tekil durumların düşünce içinde saptanmasına dayanır. Genel olarak etik diye bir şey yoktur. Sadece son kertede bir durumun imkanlarını sorguladığımız süreçlerin etiği vardır.

Sonuç

Tüm bunlardan hareketle Badiou'nun sonuç olarak söylediği, insan haklarının insana özgü bir etik mesele olarak görülmesinin, insanı aciz bir yaratık olarak görmeye eş anlamlı olduğu, dolayısıyla insan haklarının 'insan'ı dikkate almayan bir ideoloji olduğudur.

İnsan haklarını eleştirel bir bakış açısıyla ele alan Badiou, her bir insan tekinin değerli olduğunu söyler. Ancak bunu yalnızca 'Batılı' muhafazakarların koruyabileceği anlayışını reddeder. Ona göre günümüzde insan haklarının safları değişmemektedir; kurban hep kurban olarak kalmakta, kurban olmayan tarafta hep koruyucu ve erkini dayatıcı olmaya devam etmektedir ve bu nedenle bu etik yaklaşım revize edilmelidir. 'Kurban insan' ve 'tüysüz-ölümlü bir iki ayaklı' yerine yapıp-eden, üretimde bulunan, tinsel ve bedensel nitelikleri olan,

siyaset yapan, aşık olan, icat eden, yaratıcı olan ölümsüz öznenin ön plana çıkarılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Badiou, Alain. (2006). *Etik*. (Tuncay Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Badiou, Alain. (2009). *Felsefe ve Güncellik*. (Özgür Aktok, Çev.). İstanbul: Encore Yayınları.

Baudrillard, Jean. (1995). *Kötülüğün Şeffaflığı: Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme*. (Işık Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Clampham, Andrew. (2010). *İnsan Hakları*. (Hakan Gür, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.

Kuçuradi, Ioanna. (2007). *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*. Ankara: TFK Yayınları.

Lévinas, Emmanuel. (2004). “Öteki İnsanın Hakları”. *Tezkire*. (Özkan Gözel, Çev.). Sayı 38-39. Mayıs-Ağustos. Ankara.

Türk, Duygu. (2013). *Öteki, Düşman, Olay (Levinas, Schmitt ve Badiou'da Etik ve Siyaset)*. İstanbul: Metis Yayınları.